

DEN GALNE SPÅMANNEN FRÅN SIBIRIEN

[OBS en redaktionell kommentar följer efter artikeln]

Anteckningar om en dödsdömd kejsarfamilj, en (sexual)neurotisk munk med storhetsvansinne – och ett profetiskt brev skrivet 1916

av

Mats Parner

☩☩☩ Samtliga sju likviderades utan förbarmande i Jekaterinburg. Tsar Nikolaj den II:e och hans tyskfödda maka Alexandra sköts först, och därefter följde i tur och ordning blott 14-åriga tronföljaren Alexej och de fyra döttrarna Olga, Tatiana, Maria och slutligen lilla storfurstinnan Anastasia Nikolajevna, som kommit till världen en solvarm junitisdag i Peterhof c:a sjutton år tidigare. De arkebuserade tillhörde ”ätten Romanov”. Dagens datum var den 16 eller möjligen 17 juli 1918, och dådet ett, som det ansågs, självklart led i de rödas inbördeskrig mot de vita.

Att underskatta tsarfamiljens symboliska värdeladdning uppfattades nämligen som värre än ett brott; det var en oförlätlig dumhet. Följaktligen måste de kejsarliga bringas om livet enligt den nya (endast ett halvt år gamla) sovjetregimens grundmurade övertygelse.

Emellertid lyckades ingen återfinna furstinnan Anastasias döda kropp efter att Nikolaj och alla de andra i tsarfamiljen oskadliggjorts. Det gav upphov till en seglivad ryktesflora enligt vilken den 17-åriga tösen troddes ha gäckat sina bödlar och hastat söderut. Från och med 1920 trädde hela bataljoner av europeiska kvinnor fram i rampljuset, påstod sig fallna efter siste tsaren och sade sig vara den ”riktiga Anastasia” i egen högättad person. En kortare tid formligen vimlade kontinenten av Anastasior i alla möjliga och omöjliga uppenbarelseformer.

Att fadern Nikolaj i grevens tid antogs ha deponerat en (stor)furstlig penningssumma i självaste **Bank of England** torde ha bidragit till att så många kände sig kallade...

Men redan innan hanen gol lyckades en *Fräulein Unbekannt* (fröken X) slå alla sina kvinnliga medtävlare ur brädet, och snart nog tilldrog hon sig en hel världs odelade uppmärksamhet. Det berodde främst på att X-damen visade sig ha exakt samma karakteristiska missbildning, *hallux valgus*, intill en av högerfotens tår, som läkarna tidigare iakttagit hos den ryska storfurstinnan, dvs hos Anastasia. Till detta kom att de bägge kvinnornas utseende överensstämde även i flera andra detaljer och att *Fräulein Unbekannt* hade aktningsvärda kunskaper om tsarklanens forna liv och leverne. Dessutom talade hon ryska med typisk överklassaccent. Alltifrån 1928 kallade hon sig Anna Anderson (med ett ”s”), ett namn som hon behöll livet igenom.

I årtionden, ja i praktiken ända från 1938 till 1970 med smärre avbrott för kriget, förde madam Anderson via juridiska ombud en styvnackad kamp i tyska domstolar för att erkännas som den autentiska och legitima storfurstinnan A N Romanova. Vittnenas mångfald till trots uteblev de avgörande bevisen, och alltihop ändade i ett frågetecken: kanhända var Anna och Anastasia en och densamma, måhända var de alls icke identiska.

Först 1994, då Anna Anderson varit död i tio år (och Anastasia Romanova i 76), lyckades man tack vare modern DNA-teknik bestämma värdet på X och presentera ekvationens lösning: den obekanta stammade från Polen, var kristnad till "Franziska" (med efternamnet Schanzkowska) och saknade all egentlig anknytning till den furstliga ätten på ryska tundran. Det gemensamma fotfelet var alltså en ren slump i likhet med alla de pikanta överensstämmelserna i övrigt.

Det hindrar nu inte att **Anastasia** (1956) med Ingrid Bergman i huvudrollen fick ampla lovord på sin tid och att Peter Kurths **The Life of Anna Anderson** (1984) tog sina läsare med storm.

☒☒☒ Den som hyser ett verkligt intresse för Moder Rysslands siste tsar och hans, tillsynes, ofrånkomliga väg mot död och förintelse bör dock inte ägna Anastasia-spåret mer än förströdd uppmärksamhet. Här finns intet att lära. Vår nyfikenhet må kittlas, men den här (AA)historien var egentligen aldrig något annat än en ovanligt slitstark tidningsanka.

Kodnamnet i allra sista Romanov-byken är i stället ett helt annat och stavas Grigorij Efimovitj Rasputin (1869-1916) ... eller "Ra Ra Ra Rasputin – a Lover of the Russian Queen", som den tyska discogruppen **Boney M**, med obefintligt sinne för källkritik, hävdade i olika scenshower år 1978 och framöver.

Den i mogen ålder sällsynt grovlemmade Rasputin föddes i byn Prokovskoje i Sibirien och var predikant, undergörare, trollkarl och mystiker i en och samma person. Förutom åtskilligt annat brukar han kallas "den galne munken", och få gestalter i Rysslands nutidshistoria är så allmänt motsägelsefulla, svårtillgängliga och omvärvda av rykten som denna (o)mänskliga koloss från isvidderna långt i öster. För mig tonar Rasputin fram både som hängiven freds- och fridsfurste och som en kallhamrad cyniker med ansiktet scharlakansrött av allehanda begär. Hans vitalare fortplantningsorgan uppges ha varit lika majestätiska som hans sexuella krav var måttlösa, och hans begivenhet på starka drycker kan, i brist på adekvata jämförelser, bara karakteriseras som "typiskt rysk".

Troligen gör man klokast i att ta båda dessa påståenden med en nypa salt och ett kvantum äkta sibirisk kaviar. Rasputins omtalade sex- och spritorgier är allt annat än väldokumenterade.

Efter ett par vilda ungdomsår fick den outtröttlige Grigorij en religiös uppenbarelse, inspirerad av jungfru Maria, och reste utan dröjsmål som pilgrim till berget Athos i Grekland. Först tre år senare återvände han till sitt Ryssland, nu som auktoriserad och legitimerad "starets", med ett ord som en Guds helige tjänare med förmågan att bota och hela sjuka mot- och medmänniskor på livets slingrande stigar. Rasputins svindlande karriär i munkskräet kunde nu ta sin början.

Men inte förrän revolutionsåret 1905 blev denne ständigt vandrande mångsysslare en offentlig person, närmare bestämt i samband med sin ankomst till huvudsätet S:t Petersburg. Där gjorde han omedelbar succé i fr a de kvinnliga adelskretsarna, och genom dessas förmedling blev han i nästa fas tsarens villiga redskap (och omvänt!) samt tsarevnans, kejsarinnan Alexandras, nära förtrogne.

"Boney M" i all ära, men det har aldrig bekräftats att Rasputin var Alexandras älskare.

Hennes uppenbara tillgivenhet för den lika oväntade som otyglade gästen baserades i stället på det faktum att ende sonen, tronföljaren Alexej, led av blödarsjuka och att "den galne munken" ansåg sig fullt kompetent att bota det lilla gossebarnet – eller i varje fall att lindra

hans besvär. Vid inte mindre än tre tillfällen (1907, 1912 och 1915) bidrog faktiskt Rasputins kvalificerade besvärjelse- och bönterapier (om man nu törs lita på den medicinska facklitteraturen...) till att Alexej lyckades överleva i akuta nödsituationer. Varje gång överhöljde kejsarinnan sin ”helige tjänare” med lyckotårar och lovsjäng hans gudomliga kontaktnät.

Det är ingen överdrift att den outgrundlige svartkonstnären och gråbrodern ifrån köldens riken successivt förbättrade sin position vid det kejsarliga hovet tack vare allt sitt hokus pokus. Man skulle kunna säga att Rasputin med åren blev lika ovärderlig för tsarfamiljen som någonsin en Ulrica Schenström tidigare var för Ledsna hunden, dvs för statsminister Reinfeldt. Även dessa bägge levde som bekant i fruktbar symbios (eller åtminstone i symbios).

☺☺☺ Ja, på nästan 100 års tidsavstånd kan man enkelt slå fast att Alexandras vidskeplighet och den arme Nikolajs påfallande slätstrukenhet var de faktorer som bäddade för Rasputin och i tiotalet år gav honom makt och inflytande över rysk politik. Vanstyret fick på så sätt orimliga proportioner under detta bedrövliga skede. Fader Grigorijs närmaste vänner kunde lugnt räkna med höga poster i staten; för de meriterade och kvalificerade blev det i stället tummen ner. Att Rasputin därmed skaffade sig bittra fiender i skilda läger säger sig självt. Missnöjesyttringarna kom i huvudsak från samhällets översta luftlager, dvs från de adelskretsar som (inte utan fog!) ansåg tsarväldet hotat till sin existens genom den svarta eminensens oblyga framfart.

Under ett tillfälligt besök i sin hemby utsattes Rasputin för ett första attentat. Förövaren var en kvinna, Kionia Guseva, och hennes vapen en lång slaktarkniv, vars skarpslipade del åsamkade *starets* Grigorij allvarliga, men inte livshotande, skärskador. Efter vederbörliga förhandlingar i underrätten hamnade Guseva på mentalsjukhus. Sannolika skäl talar för att hon var ett redskap för inflytelsrika krafter högre upp och skred till verket på given order. Men ingen vet säkert.

Själva tidpunkten för mordförsöket kan liva upp även de mest förhärdade datumexperter. I sitt arbete om **Politiska mord** (Historiska media 2004) försäkrar Göran Rystad att Guseva slipade sin Rasputin-lansett den 27 juni år 1914, men i **Naturligt/övernaturligt** (Forum 1984) skriver dansken Poul Fersling, att övergreppet ägde rum först söndagen den 28:e i samma månad. Det är onekligen en svindlande hypotes: precis i det ögonblicket sköts nämligen Österrike/Ungerns tronföljare Frans Ferdinand och hans gemål till döds av en serbisk nationalist, Gavrilo Princip, nere på Balkan. Det var ”skotten i Sarajevo” som fyrades av.

Snacka om koordinerade och synkroniserade tillfälligheter!

Till skillnad från Sarajevo-duon återvände Rasputin visserligen till livet, men från och med nu var han klart medveten om sin dödlighet. Någon gång i slutet av december 1916, exakta dagen okänd, sägs han ha författat en profetisk epistel till kejsarparet Nikolaj och Alexandra, ett brev i vilket han påstod sig viss om sin omedelbart förestående bortgång.

Ja, i klartext framhöll brevets avsändare att han, nyårsdagen 1917, inte längre skulle återfinnas i de levandes skara. Mördades han av simpelt bondfolk från vischan, hette det vidare, så fanns, gudilov, ingen anledning till oro; då skulle tsarväldet äga bestånd i hundratals år och allt förbli vid det gamla. Men skulle i stället representanter för *bojarerna*, överklassens mäktigaste skikt, ge honom nådastöten, så väntade rena helvetet: samtliga adelssläkter skulle sopas bort från det ryska territoriet, och tsarfamiljen själv kunde bara räkna

med högst två års frist; därefter skulle mordänglarna slå till, definitivt och oåterkalleligt. Nej, ingen misskund ställdes i utsikt.

Brevets autenticitet har självfallet ifrågasatts. Med tanke på de kommande dygnens, och årens, händelser är innehållet otvivelaktigt alltför bra (och tillrättalagt) för att vara sant. En historiker som Bernard Pares menar sig dock ha sett en kopia och garanterar skrivelsens äkthet.

Dessvärre är både Moder jord och Moder Ryssland överfulla av värdelösa kopior...

☞ Sent på aftonen den 29 december inbjöds Grigorij Rasputin hastigt och lustigt till ”en stilla spader” i den stenrike Felix Jussupovs lyxresidens, Mojka-palatset, i S:t Petersburg. Man kan utan vidare påstå, att furst Jussupov var sin tids Abramovitj (fotbollslaget Chelseas ägare), låt vara kanske inte fullt lika skum.

Bland de övriga församlade märktes stridbare parlamentsledamoten Vladimir Purishkevitj från yttersta högern, militärläkaren Stanislaw Lazovert och den för sin skönhet (ö)kända furstinnan Irina, tillika Jussupovs lagvigda hustru. Irina kreerade rollen som feminint lockbete och bör ha varit främsta skälet till att vår galne raggmunk infann sig på ort och ställe (eller snarare ”palats och plats”). På grammofontallriken snurrade nyss utkomna **Yankee Doodle**, och det artade sig till en uppsluppen fest i glada fienders lag.

Genom Doktor Lazoverts försorg bjöds Rasputin på kakor minutiöst indränkta i cyanid och på Madeiravin, kryddat med samma hälsobringande tillsats. Men vare sig det ena eller andra hade någon som helst inverkan på kvällens hedersgäst, åtminstone ingen negativ. I det prekära läget tillgrip Purishkevitj & Jussupov grövre metoder: sparkar, knytnävsslag och revolverskott. Till sist kastades den medvetlöse klosterbrodern rätt ut i floden Nevas iskalla vatten.

Det visade sig att den helige ljutit drunksningsdöden, när hans livlösa kropp slutligen återfanns. Varken cyaniden, skottskadorna, vinet, småkakorna eller den råa misshandeln hade, var för sig eller sammantagna, ändat hans jordiska tillvaro. Ont krut förgås ju inte så lätt!

Två månader efter Rasputins död var tiden inne för 1917 års Februarirevolution och tsarväldet därmed ett blått minne blott efter sitt månghundraåriga järngrepp. Bara ett halvt år senare grep bolsjevikpartiet makten i och genom Oktoberrevolutionen och Sovjetunionen grundades. Som vi redan sett, avlivades sedan ”den siste tsaren” och hans familj i juli 1918. Efter ytterligare 71 år kollapsade slutligen hela unionen och med den mängder av fromma förhoppningar. År 2001 upphöjdes furstinnan Anastasia till martyr av ortodoxa kyrkan i Ryssland och kanoniserades, f ö i likhet med Nikolaj, Alexandra och alla fyra syskonen. Sorgespel för galleriet!

”Utan Rasputin heller ingen Lenin!” skriar vår tids nyliberaler med trosvissa leenden. Men där (liksom i allting annat!) hugger de sig själva i foten. Historiska orsakssammanhang är avsevärt mer komplicerade än de tycks inse: floskler och enkla formler har mycket begränsad räckvidd. Och Rasputin var trots allt en rätt marginell figur på stora scenen – och en tämligen så galen.

Mats Parner

Redaktionell kommentar

Artikeln ovan inleds med ett kort avsnitt om arkebuseringen av tsarfamiljen sommaren 1918, och där sägs det bl a att dådet ansågs som ett

”självlart led i de rödas inbördeskrig mot de vita.... Att underskatta tsarfamiljens symboliska värdeladdning uppfattades nämligen som värre än ett brott; det var en oförlåtlig dumhet. Följaktligen måste de kejsrerliga bringas om livet enligt den nya (endast ett halvt år gamla) sovjetregimens grundmurade övertygelse.”

Dessa rader ger intryck av att beslutet att avrätta tsaren och dennes familj var politiskt och ideologiskt genomtänkt, och helt följdriktigt utifrån bolsjevikernas ståndpunkt.

Det hela var dock betydligt mer komplicerat och problematiskt än så, och eftersom denna historia brukar användas av antikommunister av olika kulörer för att smutskasta Oktoberrevolutionen, bolsjevikerna och allt vad som kallas socialism, så ska vi här försöka visa detta. För att undvika missförstånd bör det dock redan från början också fastslås att det inte är fråga om att frita bolsjevikerna från ansvaret för dödandet av tsarfamiljen, utan att sätta händelsen i sitt historiska sammanhang, titta närmare på hur och varför beslutet togs, av vilka och hur förankrat det var i bolsjevikpartiets ledning.

Jag kommer att ta upp frågan genom att utgå ifrån och kommentera vad några kända historiker har att säga om det hela.

Låt oss börja med Stalins och Trotskij's levnadstecknare Isaac Deutscher. I *Den väpnade profeten* läser vi:

I Jekaterinburg hade bolsjevikerna internerat tsaren och hans familj: de hade tänkt låta en revolutionär domstol rannsaka tsaren, på samma sätt som Karl I och Ludvig XIV hade ställts inför rätta, och rollen som huvudåklagare mot tsaren hade Trotskij vikt för sig själv. Men tjeckernas och Koltjaks framryckning hade överraskat de lokala bolsjevikerna i så hög grad att de enligt egen utsago inte fick tid att evakuera tsaren och hans familj. De fruktade att tsaren skulle kunna befrias av de vita och samla under sig alla de kontrarevolutionära krafter som dittills varit splittrade i avsaknad av en enande auktoritet. Bolsjevikerna påminde sig kanske Marats ord, 'Ve den revolution som inte har tillräckligt mod att hugga huvudet av symbolen för *l'ancien regime*', och avrättade därför tsaren och hela hans familj innan de skyndsamt retirerade. Den officiella bolsjevikiska versionen gör gällande, att avrättningen beslutades av de lokala bolsjevikerna men blev godkänd av Moskva efter verkställandet. Det finns skäl att betvivla sanningshalten i denna version. Det förefaller som om de lokala bolsjevikerna först sökt få ett beslut från politbyrån och att Trotskij fortfarande rådde till evakuering, så tsaren skulle kunna sättas på den anklagades bänk, men politbyrån vägrade ta en sådan risk och gav order om avrättning. På så vis berövades världen uppförandet av en dramatisk rättegång med Trotskij och tsaren i de antagonistiska huvudrollerna.

Det första som bör noteras är att Deutscher klagör att bolsjevikerna från början inte alls hade för avsikt att avrätta tsar-familjen, utan att de hade tänkt ställa tsaren inför rätta för de brott han under sin tid vid makten hade begått mot det ryska folket. Avrättningsbeslutet togs (under tidspress) inför den överhängande faran av att kontrarevolutionära styrkor skulle inta Jekaterinburg-området (det skedde också kort efteråt) och frita tsaren, som sedan skulle kunna fungera som galjonsfigur för de vita. Deutscher hävdar också att Trotskij var emot avrättningen.

De flesta seriösa historiker är överens om att detta är en i huvudsak korrekt historieskrivning. Däremot kan man ifrågasätta Deutschers förmodan att det var bolsjevikpartiets *politbyrå* som tog beslutet, i alla fall saknas bevis för att så var fallet (se nedan).

En annan historiker som ägnat sig åt den ryska revolutionen och som dessutom haft tillgång till tidigare stängda arkiv i sin forskning, är fransmannen Pierre Broué. Han tar upp frågan om tsarfamiljens öde i förordet till sin stora Trotskij-biografi (som finns utgiven på franska och

tyska). Broué bekräftar att minst en person från högsta ledningen gav klartecken till avrättningen – den som namnges är Sverdlov – och att Trotskij var kritisk mot beslutet, som han först fick kännedom om i efterhand (lägg märke till att på denna punkt skiljer sig Broués version från Deutschers). Broué återger även en ordväxling Trotskij hade med Sverdlov om frågan (citerad från Trotskijs dagbok). Där sades bl a följande (jag=Trotskij, han=Sverdlov):

”Ja, och var är tsaren?” ”Det är slut, vi har avrättat honom”, svarade han. ”Och familjen, var är den?” ”De avrättades också.” ”Alla?”, frågade jag och avslöjade tydligen en viss förvåning. ”Alla, och än sen” svarade Sverdlov som tydligen väntade på min reaktion. Jag svarade inget. ”Och vem fattade det beslutet”, frågade jag. ”Det gjorde vi.”

Trotskij hade således reservationer mot hur affären hade skötts, men han ville inte heller – under rådande omständigheter (inbördeskriget) – göra någon sak av det.

Vilka var då ”vi” (förutom Sverdlov)? Jo, eftersom Trotskij uppenbarligen *inte* deltog i beslutsfattandet, så kan det knappast vara politbyrån (Trotskij var ju själv medlem i politbyrån).

Det finns heller inte (mig veterligen) några bevis för att Lenin tillhörde ”vi”. Den uttalat anti-kommunistiske historikern Richard Pipes, som grävt i sovjetarkiven efter Lenin-uttalanden med målsättningen att framställa Lenin i så mörk dager som möjligt, och samlat en hel bok med kommenterade Lenin-citat (*The Unknown Lenin*) i det syftet, har egentligen inget att komma med när det gäller denna fråga. Hans bidrag till det hela inskränker sig till en enradig Lenin-kommentar riktad till en dansk dagstidning, som i mitten av juli (före avrättandet av tsarfamiljen) tillställt Lenin en fråga om tsaren hade mördats. Lenin svarade (sanningsenligt vid denna tidpunkt) att detta var ett ”osant rykte” och att ”extsaren är i säkerhet”. Pipes menar att Lenin måste ha vetat att avrättningen var på gång och att den lilla notisen därför visar att Lenin förde ett cyniskt spel för gallerierna – Pipes kan givetvis ha rätt i att Lenin visste vad som var på gång, men det är sannerligen inte bevisat, och därmed måste Pipes version betraktas som ett illa underbyggt försök att misstänkliggöra och smutskasta Lenin.

Det enda som vi med ganska stor säkerhet kan fastslå när det gäller partiledningens ansvar för det skedda, är den *i efterhand* måste ha godkänt beslutet, i alla fall finns inga dokument som visar något annat. Liksom många andra beslut under de första åren efter revolutionen var avrättningen av tsarfamiljen *inte* noga genomdiskuterad och planerad, utan beslutet togs under resans gång, inför en akut situation där manövermöjligheterna var mycket små.

Göteborg 15/11 -07
Martin F

